

שלשה מתים ביום אחד (תענית כ"א)

גליון 321

בדרף כ"א סוף ע"א ת"ר עיר המוציאה חמש מאות ואלף רגלי כגון כפר עכו ויצאו הימנה תשעה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. ביום אחד או בד' ימים אין זה דבר. ועיר המוציאה חמש מאות רגלי כגון כפר עמיקו ויצא ממנה שלשה מתים בג' ימים זה אחר זה הרי זה דבר (עמ' ב') ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר.

ובהמשך הגמ', דרוקרת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הוה, ויצאו ממנה ג' מתים ביום אחד, גזר רב נחמן בר רב חסדא תעניתא. אמר רב נחמן בר יצחק כמאן כר"מ דאמר ריחוק נגיחותיו חייב קירב נגיחות לא כ"ש. וצ"ב מה רב נחמן בר יצחק בא לומר, דהיה מקום לומר שהרי כבריינתא מפורש שאם מתו ג' ביום אחד אין זה דבר, ורב נחמן בר רב חסדא הורה נגד הברייתא, והוי דבר כשמתו ג' ביום אחד, ועל זה אמר רב נחמן בר יצחק שדברי הברייתא הם לשיטת ר' יהודה ורבי נחמן בר רב חסדא נקט כר"מ שחולק.

אבל לא ברור אם ר"נ בר יצחק בא לבאר דבריו בלבד או שבא להקשות עליו דאמנם זהו שיטת ר"מ אבל רבי יהודה חולק וקיי"ל כר"י ואיך פסק דלא כהילכתא. ורש"י מדלא ביאר מידי, ולא כתב בתמיהה, כנראה למד את הגמ' כפשוטה שלא בא ר' נחמן לחלוק אלא לברר שנחלק על הברייתא, כי ס"ל כר"מ ושהל' כמותו. אמנם במאירי כתב שור תם משלם חצי נזק ושור המועד משלם נזק שלם. ואי זהו מועד כל שהעידו בו ג' ימים זה אחר זה אבל אם קרב נגיחותיו לעשות שלשתם ביום אחד אין זה מועד כמו שיתבאר בב"ק, עכ"ל. ולא התייחס לגוף הגמ' אלא שאין ההל' כר"מ. וכנראה למד שר"נ אמר זאת בתמיהה, שמה שאמר ר"נ ב"ר חסדא הוא אליבא דר"מ, והרי לא קיי"ל כן אלא כר' יהודה, וכמבואר בברייתא שביום אחד לא הוי דבר.

והנה הטור (או"ח סי' קי"ד) הביא בשם המהר"ם מרוטנבורג שהיה רגיל לומר בשמיני עצרת ברכת אתה גיבור תשעים פעמים עד משיב הרוח ומוריד הגשם כנגד שלושים יום שאומר אותו שלש פעמים בכל יום, ועכשיו אם היה מסופק א"צ לחזור (דהדין הוא דלאחר ל' יום שהוחזק כבר לומר מוריד הגשם אם היה מסופק אם אמר מוריד הגשם אין צריך לחזור), וראיתו מפרק כיצד הרגל דאמר גבי שור המועד ריחוק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן, הכי נמי וכו' אין צריך לחזור. והביא שה"ר פרץ חלק עליו, שאין הנידון דומה לראיה דהתם הוחזק ליגח אבל גשם שתלוי בהרגל לשונו לא אמרינן הכי (כ"ש בקרוב).

ולכאן דין זה המבוסס על סברת קירב לא כ"ש הוא שיטת ר"מ, והרי ר' יהודה חולק וסובר שאינו חייב אלא בנגח בשלשה ימים שונים ולא בנגח ג' ביום אחד. ויוצא דפסק הטור כר' מאיר.

ואילו בהל' תענית (בסי' תקע"ו) כתב בטור ואיזהו דבר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים בזה אחר זה הוי דבר. ביום אחד או בארבעה ימים אינו דבר. הרי שפסק כבריינתא בסוגיין ודלא כרב נחמן בר רב חסדא, ודלא כר' מאיר.

וכן הקשה במגן אברהם (בסי' קי"ד ס"ק י"ג) דהיכי מייתי ראיה מרבי מאיר (לענין מוריד הגשם) הא קי"ל כר' יהודה דלא נעשה מועד עד שיגח ג' פעמים בג' ימים ולא ג' פעמים ביום אחד, וכן פסק בסי' תקע"ו דדוקא ג' מתים בג' ימים ולא בג' מתים ביום אחד.

ותירץ במגן אברהם דשאני התם בשור, דאמרינן דבאותו יום תונבא הוא דנקט ליה, וכן גבי דבר אמרינן אותו היום האויר משונה משא"כ הכא אם הורגל כשאומרם במפוזרין ק"ו ברצופים, והכי קאמר כיון דלר"מ אפי' בשור סובר ק"ו וכ"ש הכא. ואע"ג דלא קי"ל כר"מ בשור, בהא מיהו קי"ל כוותיה.

ומשמע שהגם דלא קי"ל כר"מ בשור בכל זאת נתקבלה להלכה הסברא של ר"מ שאם אפשר להתרגל בג' ימים כ"ש שאפשר בזמן קצר יותר, רק בשור יש סברא לומר שבאותו יום השתגע, ובדבר יתכן שהאויר באותו יום היה מסוכן אבל לגבי ההרגל בלשונו קי"ל כר"מ ולכן מהני לומר צ' פעם אפי' ביום אחד.

גם בלחם משנה (פ"ב תעניות ה"ה) הקשה על הטור שסתר דבריו בזה שפסק כמהר"ם מרוטנבורג, ומאידך פסק כר' יהודה לענין דבר. ותירץ דבסוגיין נאמר בברייתא דביום אחד לא הוי דבר ולכן לא פסק כר' מאיר. ומה שאמר רב נחמן בר יצחק כמאן כר"מ, ה"ק ליה בתמיהה להיכן אתה סומך בדין זה, לר"מ, אפילו לדר"מ לא דמי דשאני הכא דאיכא טעמא דכשהם ביום אחד הוי מקרה ולא הוי דבר משא"כ בשור שנגח איכא למימר דטבע השור הוא רע וכיון דהוטבע בו ג' פעמים ביום אחד ודאי דהוי קנין רע.

ביאר הלחם משנה פשט בגמ', דכמאן כר"מ פירושו בתמיהה, וחדש שהפשט בתמיהה הוא דאפי' לר"מ עצמו אין לומר כן בדבר, כי כאן ניתן לומר דהוי מקרה מחמת אותו יום ואין זה דבר.

גם בנודע יהודה (תניינא או"ח סי' פ"ה) כתב כעין דברי הלח"מ, שמה שאמר רב נחמן בר יצחק כמאן כר"מ פי' דרך קושיא אמר לו זה, כלומר שבקת ר' יהודה ועבדת כר' מאיר, דאי בניחותא א"כ כיון דרב נחמן בר רב חסדא עבד עובדא ורב נחמן בר יצחק הסכים עמו, איך פסקו כל הפוסקים דלא כר"נ בר רב חסדא, והרי יש כאן מעשה רב, ורב נחמן בר יצחק הסכים עמו.

וכתב שם וז"ל ולכן אני אומר שבאמת לא דמי דבר כלל לנגיחות כמ"ש לעיל (דבדבר יתכן שבאותו היום נשתנה האויר במקרה), ורב נחמן בר יצחק כך אמר לר"נ בר רב חסדא שגזר תענית, וקשה איך אתה חולק על הברייתא שמפורש שם ביום אחד אינו דבר, וע"כ אתה צריך לדחות ברייתא כר' יהודה ואנא כר"מ, וסבירא לך דר"מ ור"י בטבע פליגי. ועל זה השיבו אפילו אם היה כשיטתך איך שבקת ר' יהודה ועבדת ר"מ. אי נמי כר"מ בתמיהה, ואפי' כר"מ לא עבדת דדבר לא דמי לנגיחות וכו'.

ובנודע יהודה (קמא או"ח סי' כ"ו) האריך לבאר שבעצם ר' יהודה מודה לר"מ דקירב נגיחותיו יותר מועד אלא שאין לחייבו כי זבה תוכיח (כמבואר בב"ק) וממילא אין ללמוד אלא מה שכתוב, בשלשה ימים, אבל באמירת מוריד הגשם מודה ר"י לסברת ר"מ, שמורגל בזמן קצר, כ"ש מזמן ארוך. ואילו בדבר יוצא שלא שייך סברת ר"מ כי יתכן שבאותו היום היה האויר משונה.

והנה בהא דילפינן משור המועד ענין חזקה של ג' פעמים חקרו האחרונים (קה"י ב"ק סי' כ"ט ועוד) האם הפשט הוא שע"י ג' פעמים הוכח שאינו מקרה אלא כך טבעו לנגוח (והוברר למפרע שהיה נגחן) או שע"י ג' פעמים הורגל להיות נגחן (ורק מעכשיו הוא נגחן).

ולכאורה בדבר לא שייך לומר שהורגל להיות דבר אלא ע"כ הדמיון לשור הוא דהוכח שזה טבעו, וכמו כן כאן הוכח שיש דבר ואין זה סתם מקרה. וא"כ מוכח מסוגיין דהדין של שור המועד הוא שהוכח שהוא נגחן ואין זה מקרה. אחרת, מה הדמיון לדבר.

אלא דלפי הנ"ל יתכן שזה גופא מה שאמר ר"נ בר יצחק לר"נ בר רב חסדא, שאתה כנראה סובר כר"מ ולכן אם מתו ביום אחד כ"ש דהוי דבר, והרי ר"מ לא דיבר אלא בנגחן שע"י החזקה נתרגל להיות נגחן ואין סברא זו שייכת כלל בדבר. ולפי"ז אין ראייה מסוגיין שחזקה הוא בירור שכך טבעו אלא שייך ללמוד למסקנת הגמ' שהוא ענין של הרגל, וזהו גופא מה שטען רב נחמן בר יצחק שסברת ר"מ לא שייכת בדבר.

ויש להתבונן דהא הקה"י ביאר (שם) דהמחלוקת של המהר"ם ורבינו פרץ הוא גופא בהבנת ענין החזקה, דלמהר"ם ס"ל דהוא ענין של הרגל ולכן ה"ה באמירת מוריד הגשם הורגל לומר בזמן קרוב (כ"ש מזמן רחוק). ואילו ר"פ ס"ל שענין החזקה הוא הוכחה שאינו מקרה ולכן אינו שייך לאמירת מוריד הגשם שהוא ענין של רגילות, עכת"ד. ולפי"ז הטור שפסק כמהר"ם נקט שענין החזקה הוא הרגילות. וסברא זו אינה שייכת בדבר כאמור. ולכן היה פשוט לטור שאפי' שקי"ל כסברת ר"מ שהרגל נעשה בזמן קצר אבל אין זה שייך בדבר. ולכן שם פסק שצ"ל שלשה מתים בשלשה ימים. אלא דצ"ע איך למד פשט בסוגיין, שמוכח עכ"פ דרב נחמן בר רב חסדא סבר ששייכת סברת ר"מ בדבר. וע"כ דענין החזקה הוא הוכחה שאינו מקרה, ואיך פסק כמהר"ם. אלא די"ל כהנ"ל שזהו גופא מה שהשיב רב נחמן בתמיהה, כמאן כר"מ, הרי כאן לא שייכת סברת ר"מ, ולא רק בגלל שהאויר משונה אלא כל הדמיון לשור המועד אינו שייך כי ענין החזקה בשור הוא ענין של הרגל, שהתרגל לנגוח ועל זה אמר ר"מ שהרגל בזמן קצר עדיף אבל בדבר אין הנידון הרגל אלא האם יש דבר או מקרה של אויר משונה. אבל במוריד הגשם שתלוי בהרגל שפיר קי"ל כר' מאיר.